

У УЛОЗИ ПОВЕРЕНИКА КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ – АНАЛИЗА ЛИЧНОГ ФОНДА АНТОНИЈА ОРЕШКОВИЋА

Анстракт: Судбина пуковника српске војске Антонија Орешковића и његових потомака нераскидиво је везана за династију Обреновић. Конспиративан и мистериозан, овај официр Војне границе био је главни оперативац и реализатор војнообавештајних активности у епохи кнеза Михаила и Илије Гарашанина. По преласку у Србију 1862. године, играо је значајну улогу у организацији народне војске и учествовао у низу поверљивих дипломатских послова, док је његово потомство годинама било у служби краљице Наталије. Након Мајског преврата 1903. године, Наталија је Антонију поклонила краљевски домен у Смедереву који су чинили вила, парк и виноград. Овим чином Орешковићи су постали чувари дела баштинне династије Обреновић и тако је остало све до краја Другог светског рата. Заједно са вилом у њихов посед доспело је и све што је ишло уз њу – драгоцен архивска грађа, библиотека, покућство, намештај и уметничка дела. Део ових драгоцености откупили су музеји и архиви у Србији. Тако је у Историјски архив Шумадије у Крагујевцу, поред драгоцене грађе о Обреновићима, 1960. године доспела и рукописна оставштина пуковника Орешковића.

Кључне речи: официр граничар, револуционар, обавештајац, дипломата, војни теоретичар

ЖИВОТНИ ПУТ ЈЕДНОГ ГРАНИЧАРА

Антоније Орешковић спада у ред најзнаменитијих и најзагонетнијих личности нововековне српске историје. Рођен је у Двору на Уни, у старој официрској породици, католичког верског опредељења, 7. јануара 1829. године, уочи празника Светог Антонија (Антуна), по коме је и добио име.² Орешковићи су водили порекло од Михаила Орешковића из околине Прозора (Херцеговина) и његове браће Томе, Данијела и Илије.³ Одрастање у Војној крајини, на граници према Османском царству, у великој мери је утицало на формирање Антонијеве личности. Његов отац Вук био је граничарски официр који је својевремено учествовао у Наполеоновим ратовима. Сем њега, и други Орешковићи служили су као граничари. Било их је и

¹ виши архивист, goran8185@hotmail.com, gmilosavljevic1981@gmail.com

² Милан Јовановић Стојимировић, *Силуете старог Београда I*, Београд 1971, 226.

³ Радослав Грујић, *Споменица о српском православном владичанству пакрачком, Београд 1906*, 18.

у Банату, од којих су се неки порумунили и променили презиме у Ауреску.⁴ Вук је смаграо да и његов син мора да буде војник и да треба да настави породичну традицију у служби Хабзбуршке монархије. Борба против Турака била је дубоко урезана у свести тамошњег становништва, па су се тако на грбу Орешковића симболично нашле две одсечене главе са турбанима.⁵

По окончању грађанске гимназије, Антоније је испунио очеву жељу и уписао војну академију у Винернојштату, коју је завршио 1847. године са чином пешадијског потпоручника. Као млади царски официр учествовао је у рату против Мађара у време револуције 1848/1849, а касније и у рату који је Аустрија водила против Пијемонта и Француске 1859. године. На позив кнеза Михаила ступио је у српску војску 1862. и том приликом добио чин пешадијског мајора. Првобитно је радио на организацији добровољачке војске, а касније је био на разним дужностима у служби министра спољних послова и министра војног. Тако ће остати све до почетка српско-турских ратова (1876–1878).⁶ Образован и утицајан, Орешковић је био идеалан за поверљиве дипломатске послове. Говорио је немачки, италијански и француски језик и одржавао везе са политичарима и револуционарима широм Европе, попут Штросмајера, Кавура, Бизмарка и Наполеон III.⁷

Уочи рата са Турском 1876. године унапређен је у чин пешадијског пуковника и потом постављен за шефа штаба Дринске војске. У Другом српско-турском рату (1877–1878) био је заступник команданта Дринског кора, а потом помоћник начелника штаба Врховне команде, па командант Моравске дивизије.⁸ После стицања државне независности 1878. био је на положају команданта више дивизијских области. Након рата са Бугарском (1885) и пада напредњачке владе (1887), његова позиција у војсци почиње нагло да слаби. Како је у време развода краљевског пара Обреновић био на страни краљице, изазвао је непријатељство краља Милана. Упркос ратним заслугама, није унапређен у генерала, већ је 27. априла 1888. пензионисан у чину пуковника.⁹ Умро је у Београду, 14. децембра 1906. године.¹⁰

О РУКОПИСНОЈ ОСТАВИШТИНИ

Као кључна фигура тајне дипломатије кнеза Михаила, Антоније Орешковић је до данас остао углавном непознат српској историографији. Рукописна оставштина, која се данас чува у Историјском архиву Шумадије, само делимично осветљава његов професионални и приватни живот. Пут ове драгоцене грађе до архива у Крагујевцу ишао је преко његових потомака. Орешковићи су спадали у ред угледних и имућних београдских породица, чије је богатство знатно увећано након Мајског преврата 1903. године, када им је краљица Наталија, као једини наследник свог

⁴ М. Ј. Стојимировић, *нав. дело*, 226.

⁵ Драгомир Ацовић, *Срби и хералдика*, Београд 2008, 425.

⁶ *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Београд 1928, 261, 262; Иван С. Павловић, *Војна граница и српска војска*, Београд 1936, 8, 9.

⁷ М. Ј. Стојимировић, *нав. дело*, 229.

⁸ *Народна енциклопедија...*, 261, 262.

⁹ И. С. Павловић, *нав. дело*, 6-8.

¹⁰ М. Ј. Стојимировић, *нав. дело*, 229.

убијеног сина краља Александра Обреновића, поклонила краљевски посед у Смедереву. После Другог светског рата социјалистичке власти су национализовале њихову имовину, између осталог и краљевску вилу. Том приликом омогућиле су им да са собом понесу и део архивске грађе, покућства, мобилијара и уметничких Дела. У потоњем периоду значајан део овог културног наслеђа откупили су музеји и архиви у Србији. Тако је у Историјски архив Шумадије доспела драгоцен архивска грађа о Обреновићима која данас улази у састав збирке *Varia*, али и рукописна оставштина пуковника Орешковића. Она је откупљена од Антонијеве унукe Ружице Савић 1960. године.¹¹ Део предмета и грађе из смедревске виле и данас се чува у Музеју Града Београд и породичној заоставштини Ђорђа Савића, сина Ружице Савић и праунука Антонија Орешковића.¹² Нешто грађе о Орешковићу сачувано је и у архиву породице Брлић из Славонског Брода. Реч је о писмима која је пуковник слао хрватском политичару и публицисти Андрији Торквату Брлићу (1826–1868) у периоду од 1857. до 1868. године.¹³

Лични фонд Антонија Орешковића није велики по обиму. Обухвата једну кутију докумената чији је временски распон од 1844. до 1899. године. Фонд је архивистички обрађен, а као информативно средство сачињен је аналитички инвентар са именским и географским регистром. И поред тога што није сачуван у целини, постојећа архивска грађа одражава структуру личног фонда. Она се дели на лична документа, имовинско-правна документа, документа делатности, преписку и документа сродника.¹⁴

Оставштину Орешковића чине његов пасош (1844), дозвола команде аустријске војске за прелазак у српску војску (1862), сведочанство о полагању заклетве на српско поданство (1868), извод из матичне књиге венчаних и друга лична документа. Има и грађе која сведочи о преласку војних лица из аустријске у српску војску, па чак и молбе припадника Мексичке царске легије за премештај у Србију. Ту су и Орешковићева писма упућена књижевнику и политичару Матији Бану о приликама у Европи (1867), министру војном Јовану Белимарковићу о заслугама за државу, телеграми упућени супрузи пуковника Евгенија Калинића, Катарини, наредбе министра војног Ђуре Хорватића, упутства министра иностраних дела Саве Грујића, укази краља Милана Обреновића и друго. Део фонда чини и преписка са мађарским генералом и француским повереником Иштваном Тиром, вођом хрватске Народне странке Јосипом Јурајем Штросмајером, угарским председником владе грофом Ђулом Андрашијем, као и бројна шифрована писма. Осим грађе на српском, има и докумената на немачком, италијанском и француском језику.

¹¹ ИАШК, Улазни инвентар, бр. 315.

¹² Снежана Цветковић, *Династија Обреновић у оставштини потомака Антонија Орешковића*, Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије и Европе V, Горњи Милановац 2017, 137-154.

¹³ Ivana Marijić, *Pisma Antnija Oreškovića obitelji Brlić kao povjesni izvor*, *Povjesni prilozi* 57, Zagreb 2019, 121-155.

¹⁴ *Водич Историјског архива Шумадије*, приредила Верка Миленковић, Крагујевац 1978, 159, 160.

У СЛУЖБИ КНЕЗА МИХАИЛА И ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА

Мило ми је што вам могу дати доказ, да не правим разлике између ово-страног и оностраног Србина, будите ревностан у вршењу дужности и јамачно се надам да се нећете кајати, што сте у моју службу ступили.

(Кнез Михаило Антонију Орешковићу поводом преласка у српску војску 1862. године)¹⁵

Антиаустројске агитације у Војној крајини Орешковић је започео још 1853, док је прве контакте са Кнежевином Србијом успоставио у време кнеза Александра Карађорђевића, 1855. године. Од 1858. одржавао је тајне везе и са тадашњим министром унутрашњих дела и писцем *Начертанија* Илијом Гарашанином (1812–1874) и правио планове за подизање устанка у Босни.¹⁶ Ратујући на северу Италије, као аустријски официр, дошао је у додир са тајним револуционарним удружењима – карбонарима. Следећи њихов пример, по повратку из рата подстицао је међу официрима граничарима завереничко расположење према Бечу. Пошто су аустријске власти прозреле његове намере, убрзо је прекомандован из Петрињске регименте, у којој до тада служио, у Моравску. Одатле је, као капетан, често одлазио у Беч, где је упознао Вука Караџића, реформатора српског језика, али и човека завидне кулоарске вештине, који га је довео у везу са кнезом Михаилом. Два млада човека сличних ставова одмах су се споразумела и *међу њима се родило бескрајно поверење*.¹⁷

Понесен југословенском идејом, Орешковић је тежио стварању самосталне државе која би под именом *Југословенска Краљевина обухватала све Србе и Хрвате, и то не само аустријске него и оне турске царевине*.¹⁸ На Србију је гледао као на југословенски Пијемонт који *географски стоји у центру Југословенства*.¹⁹

Значајна промена у односу српских власти према Орешковићу уследила је након Светоандрејске скупштине и смене династија 1858. године. После дугогодишњег изгнанства, Обреновићи, Милош и Михаило, упутили су се у јануру 1859. у Србију преко Смедерева и Пожаревца. У сусрет оцу и сину кренуо је, тада већ искусни министар, Илија Гарашанин, уверен да ће им бити од велике користи, јер и они *морају владати са установама и чиновништвом старог режима*.²⁰ У првом разговору између Гарашанина и младог кнеза Михаила било је речи о приликама у Србији, *Начертанију* и плану за подизање устанка у Босни. У том контексту, дотакли су значајних људи из Војне крајине који су се залагали за југословенску идеју – Антонија Орешковића и Андрије Торквата Брлића.²¹

Због све већег притиска аустријских полицијских власти, живот на простору Војне крајине за Орешковића је постао немогућ. Зато се одазвао на позив председ-

¹⁵ Историјски архив Шумадије Крагујевац (ИАШК), Антоније Орешковић (АО)-18.

¹⁶ Василије Крстић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији*, Београд 1995, 108.

¹⁷ М. Ј. Стоимировић, *нав. дело*, 227-229.

¹⁸ А. Орешковић, *Мало више светлости поводом брошуре „Књаз Михаило и заједничка радња Балканских народа“*, Београд 1895, 15.

¹⁹ Исто, 19.

²⁰ Слободан Јовановић, *Друга влада Милоша и Михаила (1858–1868)*, Београд 1923, 8.

²¹ Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918 I*, Београд 1989, 640.

ника српске владе Илије Гарашанина да у јуну 1862. године пређе у српску војску, за шта је накнадно добио и регуларну дозволу аустријске војне команде.²² Међутим, показан царским властима морао је већ у априлу да пребегне у Србију. По његовим речима, то је учинио на позив кнеза Михаила, *како би својим богатим војним искуством припремио Србију за предстојеће ослободилачке ратове.*²³

Догађај на Чукур-чесми, бомбардовање Београда и сукоб са турским војницима у Ужицу, који су уследили у јуну 1862. године, довели су Србију на корак од рата са Турском. Орешковић је већ у јулу именован за команданта Добровољачког кора у Ваљеву, чије су редове попуњавали махом добровољци из Војне крајине. Сукоб већих размера спречила је дипломатска конференција у цариградском предграђу Канлици, сазвана у лето исте године. Усвојеним протоколом предвиђено је рушење утврђења у Ужицу и Соколу и исељење муслимана из Србије, у складу са одредбама Хатишерифа из 1830. и 1833. године, укључујући и Београд.²⁴ Овим актом створени су услови за преузимање градова од Турака, до којег ће доћи пет година касније.²⁵ Иако није био у потпуности задовољан исходом конференције, Михаило је био свестан да Србија у наредном периоду мора да постави један шири оквир деловања како би поткопала темеље Османског царства. Зато се посветио јачању регуларне војске и у октобру 1862. распустио Ваљевски добровољачки корпус, а Орешковића доделио председнику владе и министру иностраних дела Илији Гарашанину за поверљиве дипломатске послове.²⁶ У писму Народној скупштини 1893. године Орешковић је на сажет начин описао задужења која је као повереник Кнежевине Србије имао:

Међу најглавније моје задатке спадаше:

- *Вођење прегледа о организацији, формацији, спреми и размештају турске војске...*
- *Оцена рада у нашој војсци и подношење разних на унапређења наше војске односећих и предлога и пројекта, чега ради присуствовао сам пратећи владаоца свима већим војним вежбама, а присуствовао и свима оним војним комисијама, којима је сам владаоц или министар војни председавао.*
- *Одржање поверљивих веза са Троједном краљевином и са важнијим српској идеји оданим лицима у Босни и Херцеговини.*
- *Поверљива кореспонденција са италијанском акционом партијом и мађарском емиграцијом.*
- *Управљање војно-извештајном службом и руковођење рада свију по турском царству разасланих војних извештача, које сам по датом ми највишем овлашћењу набављао и распоређивао.*²⁷

Како Србија није имала довољан број школованог војног кадра, Орешковић

²² ИАШК, АО-1.

²³ А. Орешковић, *нав. дело*, 29.

²⁴ Урош Д. Тагић, *Француска и Србија (1860–1868)*, докторска дисертација, Београд 2016, 693.

²⁵ Небојша Ранђеловић, Александар Ђорђевић, *Протокол конференције у Канлици*, Зборник радова Правног факултета у Нишу LV (2010), 111-128.

²⁶ И. С. Павловић, *нав. дело*, 6-8; М. Ј. Стојимировић, *нав. дело*, 229.

²⁷ ИАШК, АО-109.

је активно радио на придобијању аустријских официра за прелазак у српску војску. Страни официри ступали су у *српско поданство* махом добровољно, али је било и врбовања. Тако су у већим градовима Војне крајине створени тајни одбори за регрутовање, од којих се по важности истицао онај у Карловцу, који је успео да прокријумчари оружје и муницију за Србију.²⁸ Орешковићевом заслугом у српску војску су прешли Станислав Бинички, Ђура Хорватић, Евгеније Каленић и други.²⁹ Одмах по избијању Пољског устанка у јануару 1863. године, Орешковић је направио допуну свог ратног и оперативног плана, а након тога уследиле су године његове интензивне дипломатске активности.

ВОЈНИК, РЕВОЛУЦИОНАР И ДИПЛОМАТА

608

Суров логичар, он је своју личност подредио великој југословенској мисли, па је живео за њу и био пре 1868. године један од најважнијих пионира који су радили на стварању Југославије.

(Милан Јовановић Стојимировић о Антонију Орешковићу)³⁰

За аналитички приступ архивској грађи Личног фонда Антонија Орешковића неопходно је познавања ширег контекста спољне политике Кнежевине Србије и комплексног Источног питања, чији је она интегрални део. У време кнеза Михаила Србија је сву пажњу усмерила на Босну и Херцеговину, одлучна да је припоји у повољним међународним околностима. Зато је интензивно радила на стварању тајних одбора потребних за подизање општег устанка у Турској, јачању војске и дипломатским мисијама. Међутим, питање опстанка Османског царства било је ипак од ширег политичког значаја, у чијем су решавању пресудну реч имале велике силе. Зато су кнез Михаило и Илија Гарашанин своје планове морали да усклађују с политиком оних држава које су у одређеном тренутку из властитих интереса биле спремне да им пруже подршку. Паралелно с тим, Србија је радила на стварању савеза балканских држава и народа. Повезала се са Црном Гором и бугарском емиграцијом и склопила савез са Румунијом и Грчком. Ту се наметало и питање сарадње са Хрватском која би са Војном крајином требало да има важну улогу у ослободилачкој акцији. Званични Београд је највећег противника српских интереса и ослободилачких тежњи балканских народа видео у Аустрији. Зато је намеравао да искористи кризу у коју је Монархија запала услед уставних промена и војних пораза.³¹

Шездестих година XIX века у Хабзбуршкој монархији водила се расправа

²⁸ Више о тајним одборима и члановима у: Војислав Вучковић, *Национално-револуционарна акција Србије у Војној граници*, Зборник Матице српске: Серија друштвених наука 9 (1954), 5-25.

²⁹ М. Ј. Стојимировић, *нав. дело*, 229.

³⁰ Исто, 226.

³¹ О политичким приликама у Србији и њеној спољној политици у време кнеза Михаила писали су С. Јовановић, *нав. дело*, Београд 1923; Гргур Јакшић, Војислав Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила (Први балкански савез)*, Београд 1963; Василије Крстић, *Српско-хрватски односи и југословенска идеја 1860–1873*, Београд 1983.

о уставним реформама између присталица централизма, дуализма и федерализма. У то време готово све хрватске странке виделе су будућност Хрватске у оквиру монархије. Разлике су биле једино у погледу њеног преуређења. Вође Народне странке, бискуп Штросмајер и Матија Мразовић, залагали су се за федералистички концепт. Међутим, након пораза Аустрије у рату са Пруском 1866, сасвим је превладао идеја дуалистичког уређења на релације Беч-Пешта. То је утицало на Народну странку да напусти своје раније ставове, те је од тада будућност Хрватске видела изван монархије. Штросмајер се тако у августу 1866. окренуо Србима и пристао да ради на оснивању заједничке јужнословенске државе, независне и од Хабзбуршке и од Османске империје. За контакте са Штросмајером Гарашанин је користио свог искусног агента Орешковића, док је овај са Хрватима одржавао контакте преко свог пријатеља из Славонског брода, Андрије Торквата Брилића. Споразумом у априлу 1867. године Штросмајер и српска влада договорили су тајни програм о заједничкој јужнословенској политици. Истовремено, у Београду је израђен ратни план чији је аутор био Орешковић, док је коначну редакцију дао Гарашанин. Прва етапа у стварању те независне државе подразумевала је подизање устанка у Босни, што је планирано за лето 1867. године. Штросмајер се програмом обавезао да ће у својим политичким активностима у монархији избегавати савез са Пештом и Бечом, како би имао одрешене руке у преговорима са српском владом.³²

Од почетка 1863. године српска влада је, преко Орешковића, одржавала везу са мађарском емиграцијом, незадовољном односом Беча према статусу Угарске у монархији. Идеја ове конспирације била је да се Аустрија окружи стварањем једне Дунавске конфедерације, која би истовремено ојачала позиције Србије према Турској и поправила положај српског народа у монархији. Средином 1863. године Орешковић је развио живу преписку са италијанским званичницима. Италијанска влада је у договору Срба и Мађара видела могућност потискивања утицаја Беча са територије за коју је била заинтересована. За њу је било важно да, у време Пољског устанка (1863), Мађари и Војна крајина започну акцију против Аустрије. Зато је неко време финансирала Орешковићеву тајну мрежу агената. У септембру 1864. Орешковић је израдио *Мемоар* о улози Војне крајине у предстојећем рату између Италије и Аустрије. Предлагао је да се истовремено и у Угарској и у Војној крајини подигне устанак, а да потом у рат уђе и Италија.³³ Међутим, политичка нестабилност довела је до пада италијанске владе и промене њене спољне политике. Крајем 1864. Орешковићеву мрежу тајних агената задесили су велики проблеми, након преласка његовог блиског сарадника Александра Вукобратића на турску страну.³⁴ После тога, Аустрија је успела да разбије Орешковићеву мрежу агената и он је морао да тражи нове сараднике.

Италијанску колебљивост искористио је пруски канцелар Ото фон Бизмарк који се, у јеку припреме рата против Аустрије, заинтересовао за Орешковићев план. Он је сматрао да, уколико дође до сукоба, оснивање једног словенског корпуса може бити само од користи, иако је сумњао да је ситуација зрела за финансијску пот-

³² Ivana Marijić, *нав. дело*, 121-155.

³³ В. Крестић, *Српско-хрватски односи...*, 237-238.

³⁴ В. Крестић, *Историја Срба у Хрватској...*, Београд 1995, 18.

пору.³⁵ Убрзо потом, свесни да се ствари одвијају мимо њихове воље, Италијани су обновили преговоре са Орешковићем. Када су разговори узели маха и када се решење назирало, Орешковић је изненада, по вољи кнеза и српске владе, повучен из преговора. Разлоге за то треба тражити у ставу српских званичника да Пруска и Италија немају довољно снаге да у евентуалном рату победе Аустрију, као и у притисцима руских дипломата који су инсистирали на српској неутралности. Међутим, њихови ставови убрзо су се показали погрешним, јер је Пруска нанела тежак пораз Аустрији у бици код Садове 1866. године. Орешковић је и после тога наставио са својим активностима, па се у Пешти сусрео са мађарским генералом и француским повереником Иштваном Тиром (1825–1908) и са њим разговарао о српско-угарским односима и плановима Србије да се прошири на Босну и Херцеговину.³⁶

610

Кнез Михаило је преко Орешковића одржавао везу и са Наполеоном III. Чак је једном приликом преко њега царевом сину Лују послао на поклон малог коња за јахање.³⁷ Међутим, француско-српски односи били су много сложенији од ситних гестова и зависили су, пре свега, од односа Другог царства према Источном питању. Француска је из економских разлога била за очување Османског царства, па није могла да подржи ослободилачке тежње српског народа. Ипак, док је одржавала пријатељске односе са Санкт Петербургом показивала је извесну наклоност и према Србији. Резултати овакве политике били су видљиви у избору Гарашанина за председника српске владе (1861), оштрој осуди турског бомбардовања Београда, брзом сазивању конференције у Канлици (1862) и учешћу француског официра Иполита Мондена у организацији српске војске. Међутим, већ 1863, услед разлаза са Русијом због Пољског устанка, Француска почиње да се супротставља спољнополитичком програму Кнежевине. Наполеон III се окреће Аустрији ради склапања савеза против Пруске и нуди јој Босну као надокнаду за изгубљене територије у Италији.³⁸ Гарашанин је сматрао да би припајањем ове османске провинције Монархији положај Србије постао изузетно тежак, па је зато од Порте тражио да одмах реагује.³⁹

У међувремену, Србија је у априлу 1867. године дипломатским путем успела да од Турске издејствује још четири утврђена града – Београд, Смедрево, Шабац и Кладово. У августу 1867. кнез Михаило се састао са премијером Угарске, грофом Ђулом Андрашијем, у свом дворцу у Иванки и том приликом му је гроф обећао Босну. Разговор је вођен у строгој тајности, а о детаљима није био обавештен чак ни Гарашанин.⁴⁰ Након овога, кнез прави велики заокрет у спољној политици и у новембру исте године смењује Гарашанина који се, по свој прилици, превише противио намери кнеза да се ожени блиском рођаком Катарином Константиновић. Ипак, према речима министра унутрашњих дела Николе Христића, разлог за његову смењу лежао је у једној несмотрености пуковника Орешковића. Наиме, власти у Бечу су сазнале за контакте Орешковића и пруског конзула у Београду и убрзо одустале од

³⁵ Г. Јакшић, В. Вучковић, *нав. дело*, 259.

³⁶ Исто, 464.

³⁷ М. Ј. Стојимировић, *нав. дело*, 229.

³⁸ У. Тагић, *нав. дело*, 690-699.

³⁹ Државни архив Србије (ДАС), Фонд Илије Гарашанина (ИГ)-1476. ДАС, ИГ-1683.

споразума са Србијом. Уклањањем Гарашанина кнез је заправо покушао да докаже да није умешан у разговоре са Пруском, која је тада била непријатељ Аустрије.⁴¹ Штросмајерова Народна странка је у децембру 1867. на изборима за Хрватски сабор доживела тежак пораз од униониста, а у у јануару 1868. сазван је нови Хрватски сабор са огромном унионистичком већином. Тиме је судбина Хрватске била одређена све до распада Монархије 1918. године.⁴²

Убиством кнеза Михаила у Кошутњаку, 10. јуна 1868. године, Орешковићево животно дело је срушено, јер велика мисао није више имала свог носиоца.⁴³ Ипак, није одустао и наставио је са учешћем у дипломатским мисијама и у време Намесништва (1868–1872). Јула 1868, по налогу намесника Миливоја Петровића Блазнавца, кренуо је у мисију код Штросмајера са саветом да се Хрвати помире са Мађарима и да прихвате аустроугарску нагодбу из 1867. године. Пошто је Штросмајер одбио предлог, Блазнавац је преко Орешковића покушао да посредује између бискупа и мађарског премијера Андрашија.⁴⁴ То је послужило другом намеснику Јовану Ристићу да га оптужи да ради на помирењу између Загреба и Пеште и да је агент аустријског конзула у Београду Бенјамина Калаја (1839–1903).⁴⁵ Угарско-хрватска нагодба склопљена је 1868, а Штросмајер, уз несугласице, наставио сарадњу са српском владом све до 1871, када је напустио идеју југословенског окупљања.⁴⁶ Орешковић је 1870. од Намесништва добио задатак да испита стање спремности српске војске за рат са Турском. Том приликом проценио је да је српска војска слабија од турске и да није спремна за напад, док би у одбрани још могла да се држи.⁴⁷

Конспиративна активност Антонија Орешковића била је интензивна, како у време кнеза Михаила, тако и у време Намесништва. Са повременим прекидима трајала је готово до почетка српско-турских ратова (1876–1878). И поред оданости и ревносне службе, Орешковић је понекад умео да води и политику на своју руку која се није увек подударала са званичном политиком Србије, због чега је често долазио у сукоб са својим налогодавцима, какав је био Блазнавац. С друге стране, изазивао је неповерење руских дипломата, бискупа Штросмајера, Бенјамина Калаја и других.

Осим учешћа у организацији војске и дипломатским мисијама, Орешковић је радио на војној, историјској и политичко-националној књижевности. Своје погледе на словенску заједницу изнео је у књизи *Словенска задруга* (1872), а став о железничкој вези са Турском у делу *Железничко питање* (1873). О својим дипломатским ангажовањима и раду на јачању југословенске заједнице писао је у две књиге: *Мало више светлости поводом брошуре – Књаз Михаило и Заједничка радња балканских*

⁴¹ Дејвид Мекензи, *Илија Гарашанин, државник и дипломата*, Београд 1987, 445.

⁴² Ивана Маријић, *нав. дело*, 121-155.

⁴³ М. Ј. Стојимировић, *нав. дело*, 229.

⁴⁴ Чедомир Попов, *Србија 1868–1878*, Историја српског народа, књ. 5 том 1, Београд 1981, 353-355.

⁴⁵ В. Вучковић, *нав. дело*, 18.

⁴⁶ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку (1492–1992)*, Београд 2008, 272, 273.

⁴⁷ Тада је утврдио да Србија има стајаћу војску од 4.000 војника, народну војску од 160.000 војника и укупно 162 топа. Ч. Попов, *нав. дело*, 346, 347.

народа и Да смо једном начисто (1895). У бројним часописима и листовима објавио је више расправа и чланака војног, политичког и националног садржаја.⁴⁸

ОРЕШКОВИЋЕВИ ПОТОМЦИ

*Љубезна Драгиња, честитку Мицину и Ружину а и твоје писмо од 6. при-
мио сам. Честитке врло су ме обрадовале а за твоје писмо још не знам шта ћу да
кажем. Онај став у писму који казује да си имала разговора са Краљицом о мени
и мом положају, врло ме узнемирује, јер се бојим да ниси трчала Краљици и због
мене мољакала.*

(Писмо пуковника Орешковића, команданта Дринске дивизије,
супрузи Драги, Ваљево, 11. април 1887)⁴⁹

612

У личном фонду Антонија Орешковића сачувано је свега неколико породичних писама из којих се не може сазнати много о његовом приватном животу. Антоније је био ожењен са Драгињом (1848–1925), кћерком знаменитог државника и дипломате Цветка Рајовића. Венчали су се 19. јануара 1867. године у Вазнесењској цркви у Београду.⁵⁰ Наредне 1868. године Орешковић је и формално постао држављанин Кнежевине Србије, када је положио заклетву на *српско поданство*.⁵¹ Његов друг и саборац, кнежев ађутант, Евгеније Калинић, оженио се са другом Рајовићевом кћерком Катарином, па су тако њих двојица постали пашенози.⁵²

Антоније и Драга су живели у Београду, у Призренској улици, и имали бројно и успешно потомство које је било у веома блиским односима са краљицом Наталијом. Син Боривоје био је њен адвокат и правни заступник у Србији, кћерке Ружица и Милица њене дворске даме, док је најмлађег сина Милана Наталија школовала у Греноблу за инжењера виноградарства. Краљица је према Орешковићима била веома пажљива и широке руке – након Мајског преврата 1903. поклонила им је двор у Смедереву, са земљом од тридесет хектара, виноградом и парком у коме је било игралиште за крикет (и тенис). Заједно са тим двором, она им је поклонила и све што је било у њему: намештај, слике, библиотеку, порцелан и сребро за више стотина особа, ћилиме, рубље, кола, запреге оковане сребром, богат подрум вина, збирку оружја и друго.⁵³

Син Боривоје (1871–1949), познати београдски адвокат, улагао је велики труд у одржавање краљевског винограда и имања. Био је члан Смедеревске виноградарске задруге и често је учествовао на изложбама вина. Није се женио, нити је имао порода. Млађи син Милан (1880–1956) је као агроном цео свој живот посветио виноградарству, уносећи низ иновација у гајењу винове лозе и производњи вина. Био је ожењен са Милицом (рођ. Ђукановић), са којом је имао сина Мирослава и кћерку

⁴⁸ Слободан Ђукић, *Страни утицаји на развој српске војне доктрине 1878–1918*. године, докторска дисертација, Београд 2013, 64, 65.

⁴⁹ ИАШК, АО-66.

⁵⁰ ИАШК, АО-3.

⁵¹ ИАШК, АО-2.

⁵² М. Ј. Стојимировић, *нав. дело*, 229.

⁵³ Снежана Цветковић, *Вила династије Обреновић у Смедереву*, Смедерево 2012, 149-154.

Ружицу. Управо захваљујући Ружици, значајан део културног наслеђа из виле Обреновића доспео је у музеје и архиве у Србији.

Орешковићеве кћерке Милица и Ружица живеће су као почасне даме са краљицом Наталијом у вили „Сашино“ у Бијарицу и биле уз њу од прогонства из Србије 1891. године. Милица (1867–1907) се удала за Михаила Мишу Цукића, праунука устаничког војводе Павла Цукића и са њим имала кћерку Наталију, која је такође била у краљичиној служби. Након Миличине смрти 1907. године, њено место наследила је сестра Ружица (1876–1959). Она је остала уз краљицу најпре у Бијарицу, а потом и у Паризу, све до њене смрти 1941. године, када се вратила у Србију. Није се удавала, нити је имала деце. Уз краљицу је до последњег дана била и Миличина кћи Наталија која је, следећи краљичин пример, прешла у католичанство, а након тога се и замонашила. Орешковићи су остали власници виле Обреновића у Смедереву све до краја Другог светског рата, када је она постала државна својина.⁵⁴

РЕЗИМЕ

Кнез Михаило Обреновић је шездесетих година XIX века почео да ствара основу за ослобођење Срба и других јужнословенских народа. Уз помоћ своје десне руке, првог министра Илије Гарашанина, настојао је да створи балкански савез са Црном Гором, Грчком и бугарском емиграцијом. Преговарао је и са Хрватима и Мађарима. У ишчекивању рата са Османским царством, кнез је предузео низ војних реформи. Уместо редовне војске, за коју је било потребно доста новца, створена је нека врста народне милиције, по узору на српску традицију, али и на Гарибалдијеве добровољачке јединице у Италији.

Србија није имала довољно школованог војног кадра, па је подстицан долазак аустријских официра словенског порекла из Војне крајине. Тако је у априлу 1862. године, на позив кнеза Михаила, у српску војску дошао Антоније Орешковић (1829–1906). После бомбардовања Београда, када су предузете припреме за могући рат са Турском, Орешковић је постављен за команданта Добровољачког корпуса у Ваљеву. Након тога, учествовао је у организацији народне војске и по налогу кнеза и министра војног написао више званичних правила и упутстава. У циљу припреме за општи устанак балканских народа, влада га је користила за разне дипломатске мисије. До српско-турских ратова (1876–1878) био је углавном на располагању министру војном и министру иностраних дела. После стицања државне независности 1878. посветио се искључиво војној каријери и током наредних година био на положају команданта више дивизијских области. Ипак, због лоших односа са краљем Миланом није добио чин генерала. Пензионисан је 1888. године у чину пуковника.

Антоније је имао великог пријатеља у краљици Наталији која је несребично помагала и њега и његово четворо деце – Боривоја, Ружицу, Милицу и Милана. Она му је после Мајског преврата 1903. године поклонила краљевску вилу у Смедереву. Заузврат, његови потомци су остали уз њу све до њене смрти 1941. године. Рукописна оставштина пуковника Орешковића доспела је у Историјски архив Шумадије 1960. године, захваљујући његовој унучи и Милановој кћерки, Ружици Савић. Одлуком Државног архива Србије из 1998. године овај лични фонд је проглашен архивском грађом од великог значаја.

⁵⁴ Више о Орешковићевим потомцима у: С. Цветковић, *Династија Обреновић...*, 137-154.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

- Историјски архив Шумадије Крагујевац (ИАШК), Лични фонд Антонија Орешковић (АО)
- Државни архив Србије (ДАС), Фонд Илије Гарашанина (ИГ)

Литература

- Ацовић, Драгомир. *Срби и хералдика*, Београд 2008.
- *Водич Историјског архива Шумадије*, приредила Верка Миленковић, Крагујевац 1978.
- Вучковић, Војислав. *Национално-револуционарна акција Србије у Војној граници*, Зборник Матице српске: Серија друштвених наука 9 (1954)
- Ђукић, Слободан, *Страни утицаји на развој српске војне доктрине*, докторска дисертација, Београд 2013.
- Екмечић, Милорад. *Стварање Југославије 1790–1918 I*, Београд 1989.
- Екмечић, Милорад. *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку (1492–1992)*, Београд 2008.
- Јовановић, Слободан. *Друга влада Милоша и Михаила (1858–1868)*, Београд 1923.
- Јакшић, Гргур, Вучковић, Војислав. *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила - Први балкански савез*, Београд 1963.
- Јовановић Стојимировић, Милан. *Силуete старог Београда I*, Београд 1971.
- Крестић, Василије. *Српско-хрватски односи и југословенска идеја 1860–1873*, Београд 1983.
- Крестић, Василије. *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1995.
- Маријич, Ivana. *Pisma Antonija Oreškovića u Arhivu obitelji Brlić kao povjesni izvor*, *Povjesni prilozi* 57 (2019)
- Мекензи, Дејвид. *Илија Гарашанин, државник и дипломата*, Београд 1987.
- *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка III*, Београд 1928.
- Орешковић, Антоније. *Мало више светлости поводом брошуре „Књаз Михаило и заједничка радња балканских народа“*, Београд 1895.
- Павловић, Иван С. *Војна граница и српска војска*, Београд 1936.
- Попов, Чедомир. *Србија 1868–1878, Историја српског народа*, књига 5, том 1, Београд 1981.
- Ранђеловић, Небојша, Ђорђевић, Александар. *Протокол конференције у Канлици*, Зборник радова Правног факултета у Нишу LV (2010)

- Тагић, Урош. *Француска и Србија (1860–1868)*, докторска дисертација, Београд 2016.
- Цветковић, Снежана. *Вила династије Обреновић у Смедереву*, Смедерево 2012.
- Цветковић, Снежана. *Династија Обреновић у оставитини потомака Антонија Орешковића*, Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије и Европе V, Горњи Милановац 2017.

Goran MILOSAVLJEVIĆ

IN THE ROLE OF THE COMMISSIONER OF THE PRINCIPALITY OF SEBIA, ANALYSIS OF THE PERSONAL FOND OF ANTONIJE OREŠKOVIĆ

Summary

616

In the 1860s, Prince Mihajlo Obrenović began to create the basis for the liberation of the Serbs and other South Slavic peoples. With the help of his right-hand man, prime minister, Ilija Garašanin, he tried to create a Balkan alliance with Montenegro, Greece and Bulgarian emigrants. The negotiations were also conducted with the Croats and Hungarians. In anticipation of war with the Ottoman Empire, the Prince undertook a series of military reforms. Instead of a regular army, which required a lot of money, a type of the people's militia was created following Serbian tradition, but also modelled after Garibaldi's volunteer units in Italy.

As Serbia lacked sufficient military personnel, the arrival of Austrian officers of Slavic origin from the Military Frontier was greatly encouraged. Thus, in April 1862, at the invitation of Prince Mihailo, Antonije Orešković (1829-1906) joined the Serbian Army. After the bombing of Belgrade, when preparations were being made for a possible war with Turkey, Orešković was appointed commander of the Volunteer Corps in Valjevo, and thereafter he participated in the organization of the people's army. By order of the Prince and the Minister of War, he wrote several official rules and instructions. In order to prepare for the uprising of the Balkan nations, the government used him for various diplomatic missions. Until the Serbian-Turkish wars (1876-1878), he remained mainly at the disposal of the Minister of War and the Minister of Foreign Affairs. After gaining national independence in 1878, he devoted himself exclusively to his military career and during the following years held the position of the commander of several divisional areas. However, due to bad relations with King Milan, he did not receive the rank of general, and was retired in 1888 at the rank of colonel.

Antonije saw Queen Natalia as a great friend, who selflessly helped him and his four children - Borivoje, Ružica, Milica and Milan. After the May Coup in 1903, she gave him a royal villa in Smederevo. In return, his descendants stood by her until her death in 1941. The manuscript legacy of Colonel Orešković reached the Historical Archives of Šumadija in 1960, owing to his granddaughter and Milan's daughter, Ružica Savić. By decision of the State Archives of Serbia in 1998, this personal fond was declared archival material of great importance.